

PRINTED BOOK

THE VEDIC PATH

Quarterly Journal of Vedic, Indological
and Scientific Research
Gurukula Kangri Vishwavidyalaya,
HARDWAR

To,

If not delivered, please return to :

Dr. R. L. Varshney

Editor, Vedic Path

'Dreamland'

P. O. Gurukula Kangri-249 404

HARDWAR, U. P., INDIA.

चिखम - गानुपलब्ध

पृष्ठ - (२० - ५५) = ५

३५ x १५ x ०.१० m

सत्यदीन्यतोति प्रेष्यधुवो ववयते दैवादि

मरेनोः आद्यमवर्षे अरु रपा संभवादाह

५९

स्यासंबंधादिह त्रिसूत्रं तिङ् ननु दाहरति शतस्य दौ व्यतीति प्रेष्यबुधोः इष्यते देवादिक्
स्य लोशमध्यमपुरुषैकवचनं प्रेष्येति नत्साहचर्यात् न ब्रूवैरपि तथा भूत रात्र्यह्यने
अतएव शेषग्रहणं न संबध्यते तिङ्नेन सह समासस्याप्रसन्नत्वात् प्रेष्यबुधोः किं
अतये ध्यागस्य हविर्विषां मेदो जुहुयि हविषः किं अतये गोमयानि प्रेष्य देव
तासंप्रदाने किं मा एव का यपुरोडाशान्तेष्व हविषः प्रस्थितत्वेन विशेषणो प्र
क्त निषेधेव चः इडाग्निभ्यां ध्यागस्य हविर्विषां मेदः प्रस्थितं प्रेष्य कर्त्तव्यं क
त्तु चोर्ष इगार्थे येषां प्रत्यया यानां तेरुत्तोर्षाः शेषे इति इह दिवस्तदर्थं स्या
त्पादिसूत्रस्य टकेन विधि नमपि शेषग्रहणं मनुवर्त्तते व्याख्यानात् पंचकत्व इति
किं संख्यायाः येषां दिनाकुलं सुव दिति द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच कर्त्त कर्मणोः इति शेष
इति नेरुतं कर्त्तव्यं च कर्त्तव्येति सूत्रे कर्त्तव्यं चकारेण प्रथिगम्यते सूत्राच्चतुर्थ्यर्थे व
हुलं छंदसीति पर्यंतं मनुवर्त्तमानस्य कर्मणोनास्यानकर्मण संभवे विप्रनरत्रयं

गृहणादिना जुह्वन्मदं संनिहेतस्याधिकरणस्यानुकषेण प्रसंगेन तन्निवृत्तये ।
 कर्मग्रहणसंभवात् तस्यानव्याख्या नमेवात्र शरणमित्यपरे कर्तव्यमिति चेत्
 खेण भेदा इतिरिति करणं कृतिः । विधानेन कृत्वा कर्म एव दाहरति ज
 न इति कस्यस्य न चातिहितत्वात्तः वही न भवति इति किमिति न च कर्तव्य
 मभ्यां विधायां विद्यते तदाचीनधातुदेव धातोश्च धेप्रत्ययाः इति न च त
 अतिः प्रयोगे कर्तव्योति इत्यादौ न लोकेति प्रतिषेधेन भावं तत्प्रवर्तयेत्
 यो न कर्तव्योति चेत् मविष्यति तत् किं कर्तव्यं गृहणेनेति प्रश्नः इति पूर्वी कर्तव्यमिति प्र
 उक्तेति क्रियापेक्षमनतिहितं कर्मत्वं कर्तव्यं स्पेवेति वहीत्या तद्विनाधि
 को नु तस्याभावादिनोपपत्तये कर्तव्यं गृहणमिति भावः ननु कर्तव्यः कर्तः पूर्वमनेन तस्मि
 न विग्रहे कस्य कर्मणि विधानेनेनैवातिहितं कर्मति नैव धतो या प्राप्नोति ना
 पितदपवादभूता वही इहाप्यनभिहितं नाधिकारान् किंच कृतं शक्यं क

दसावेदजयासमासो दुर्लभाः एवं तद्धितोपि इति चेदत्राहुः पूर्वकृतमनेनेति विग्रहे
 अविग्रहितकर्म तथा भावेने प्रत्यये कृते कृतशब्दस्य कटसावेदजयाभावात्समासः
 तद्धितो समासभवसराव तथा च कर्मस्योत्पत्त्येवं कृतगनित्यनेन समासार्थः
 संपद्यते गुणभजयापि क्रिययाकारकाणां संबधस्य कटं कृतगनित्यादौ दर्शनात्
 आपिकृतोति क्रियापेक्षं कर्मत्वं कटस्याभ्युपगम्यते तच्च कर्मत्वं केनाप्यभिहितं
 भावेनेत्येकमिति इति प्रत्ययस्य च विधानात् अतीत्ये कटगृहणे षष्ठी स्यादे
 वेति रावंचडोदनस्या च कृतमस्य त्रयस्याप्रसाधुत्वे स्यापेक्षिरेव शरणं कृत
 वीत्यत्र समासतद्धितौ भवत रावेत्युक्ते तत्र समासः सप्तवेति चोद्यः तद्धितस्त
 पूर्वकृतिः सप्तवेति कर्मरिश्निः तद्धितोप्राधम्यमनेनेति सूत्रादनेनेत्यनुवृत्तेः
 स्यादेतर मिदेणं तात्यकाया ह्येतात्पर्येण बुद्धिमेदिका देवदत्तस्य यत्तदत्तस्य का
 स्यातामित्युभाभ्यां मय्यनेन च यो गवसी जायते तत्र मश्या मुखसंनिधौ

६

द्विति

रुमयो २५
को ५

को ३५

५

मरव्यस्यैव कार्यसंप्रत्ययात्प्रयोजककर्त्तृवाचं देव स्यादनायायाचयत्योदनं
देवदत्तेन यद्देवदत्तस्यप्रयोजकयोश्चिह्नकारवाच्यत्वे उभाभ्यामपि
कर्त्तृवाचकाभ्यां प्रथमास्यात् तत्रैवं प्रयोज्यप्रयोजकवाचभ्यां भेदेन वही जायते
नत्येकैवेति नेह मरव्या मरव्यायाय प्रवृत्तिः तत्र ललकारस्ये कन्यात् कर्त्तृत्वा
वाचकत्वं कल्पनाया मरुत्वायः प्रवृत्तेन इति चेद्यस्यात् एवं च जोदनः पाठ्यते देवदत्ते
न यद्देवदत्तेन स्यादा उभाभ्यामपि तृतीया स्यादेवेति बोध्यं प्रवृत्त्यावृत्त
ते तदहमिति निर्देशात् कर्त्तृकर्मणोः कृत्तीत्येतदनित्यं तथा च ध्येरा
मोदमुत्तममिति भट्टिप्रयोगः संगच्छत इति उभयप्राप्तौ कृतीत्यवृत्तेने
नान्यपदार्थलाभात् ब्रूवीदिति स्यात् उभयोप्राप्तिरिति ३ भयप्रा
प्तेन कर्त्तृकर्मणी पराभ्यपेते तेनैकस्मिन् कृति कर्त्तृकर्मणोः प्राप्तिरिति ला
भादाश्रयमिदमोदनस्य पाठो ब्राह्मणानां च प्राडर्भिव इत्यात्र नायं नियमः प्र

४५

वर्तते न तत्र वेत्तु स्यादेव जातिप्रसंग इति भावः पर्यस्तु त्रैलोक्ये नि
 यमार्थमिति ह्यति ध्वनयति कर्मण्येवेति एवं च कर्तारिवत् प्रत्येकधोऽस्य
 फलं न तु कर्तारिवत् विधानमिति स्थितं स्त्रीप्रत्ययविति स्त्रियोक्तिविपर्ययकारे वि
 नयोरित्यर्थः नायं निबन्ध इति प्रकाशयति प्रयोगे कर्मण्येव वक्ष्यते न तु कर्तारिवत्
 निबन्धमत्र न प्रवर्तते किं तु कर्तारिवत् प्रवर्तते इति फलितार्थः कथं न हि सु
 द्योतिरिति सूत्रे सुटासी युवाधानेति वृत्तिः प्रजाहुः अर्जुनः करणतय विवदया
 हतीया बोध्यंति भेदेकेति भेदं भेदिका वर्णाचार्येण त्वतिष्ठति एव च धातुयनि
 देशे एव तुल्यत्वेन न एव लिप्येके प्रवोरनाकौ स्त्रियोऽपि प्रत्ययस्यादितोऽस्य विनि
 त्सेति भेदमिधामिदेः सति हलन्ताद्वेति कित्वा नृग्रणभावः प्रप्रत्ययादिप्रकार
 प्रत्ययेऽप्यशेष इति प्रकाशयति मन्मस्मिन् नृनादावित्यर्थः कर्तारिवत् निवे
 धफलकस्य भवप्राप्ताविति सूत्रस्य तत्रैव कर्तारिवत् संपादनफलकस्य

सं २
 हि ३४

दो

म ५

श्रीप्रत्यययोरकाकारयो रिति वचनस्य प्राक् स्थितत्वात् कर्त्तव्येव विभाषा ॥ अनेन
 शेषवचनेन क्रियते न तु कर्मणी त्यागयेनोदाहरति जगतः इति हिरेर्हरेणा
 वेति ॥ प्रविशेवेति ॥ प्रकाकपभिन्ने कृत्वा डे इत्यर्थः ॥ अनुशासनमिति ॥ अनु
 शिष्यंते ॥ प्रसाधुशब्देभ्यः प्रविभृत्प्रबोधं तेष्वेति करणे लुट् राज्ञां मनस्य
 दि मतिबुद्धिरुत्तमार्थेभ्यश्चेति वर्त्तमाने क्तः इति नोयः सुरासुरैरित्यादीन् भू
 तैः न भवति माने तेन तृतीयातत्रोपपद्यते मद्यमतिबुद्धीति सूत्रेण भूते क्त
 स्वाधः शब्दः तेन त्वधिकारे उपज्ञात इति ल्लेजनावधसापनान् ॥ अधिक्
 रण ॥ अथमपि निषेधापवादः ॥ प्राप्तिमिति ॥ प्राप्ते ॥ प्राप्तिनित्यासितं क्रो
 धिकरणे च त्वधिकरणे क्तः इदमेवामिति कर्त्तरि खण्ड्यं सर्वम्वेभ्यस्त्यधिक
 रणे क्ते कृते कर्त्तृ कर्मणो द्वयोरपि खण्ड्यं ॥ अनभिहितत्वाविशेषां इदमेवां भ
 क्तमोदनस्य उभयप्राप्तौ कर्मणी त्वयं नियमस्तु नेह प्रवर्त्तते कर्त्तृकर्मणोः ॥

न

४३

जीत्यनेतरस्याख्यस्य सन्निधमाभ्युपगमात् एतच्च कोऽस्य सं नलोकोति
 धृष्टितरूपविनाशसंगान् नामित्यत्र एतच्च न कृतं ३ प्र ३ क प्र ३ को ल प्र ३ को
 चेति विग्रहः लक्षिते लक्षणे नो सामान्यग्रहणं तेषां च साक्षात्प्रयोगो न संभवतीति
 तदादेशा गृह्यत इत्याह लादेश इति उदाहृत्येत इति शेषः व्यङ्ग्यकारकारेण्यत्र कृत
 संसर्गलिङ्गं तामेते न योजेपि कृतस्य कर्तृकर्मणोः कृतीति वक्ष्ये न भवति ग्राम इति
 लुकोपि लादेशाद्यादि त्पाङ्गः नन्वेवमपि वन्निर्वृत्तं पपिः सोमं ददिर्गो इत्यत्र नलो
 केति निषेधा प्रवृत्तिः वक्ष्ये दुर्कारेव नह किञ्च नौलकारो नापि तदादेशो नैव दोषः
 किञ्च नौल्लिट् चेत्पनेन लिङ्गोपीति देशः च यत्ते नल्लिट् संज्ञा तथा च विशेषा
 तिदेशे च सामान्य मप्यतिदिश्यत इति नानुपपत्तिः तद्वदिति सनां ससमिह ३
 उः ३कारे कृतो विशेषणान् दंतमपि लभ्यत इत्याशयेनाह अलंकार इति ग्र
 लंकार निरासत्रित्पाङ्ग इत्युच्चातु इति लषयतेत्यादिना ३ वज्र इवत्तर ३

ते ईषः सत्यं त्वादिना यत् ॥ अथ ग्रहणादिसंज्ञाः सोमो भवते न्ययुदाहाय
अथापि वदिहः तु माह प्रत्याहार इति ववमान इति एष्यज्ञोऽज्ञानं संध्यमा
न इति मतिभवा या निदिच्छा नमः ताच्छीत्यवयो वचने ति चानश्रुः अधी
यन्ति ॥ धार्क्येति शतशाननादिपुल्ल इत्यननुव्या लादेश इत्या सिद्धेः
प्रत्याहारग्रहणा मास्त्राय इति भावः ॥ इति न च शीलादिपुनरिति विहितं
न प्रत्ययः ॥ इति प्रत्याहारग्रहणा न्नित्यं निषेधे प्राप्ते विकल्पमाह द्विषः
निषिद्धप्रतीता वित्पस्माद्विषो अमित्र इति विहितोयः शतप्रत्ययस्य योज
वा षष्ठी निषेध इत्यर्थः सर्वोयमिति अनंतरस्येति न्यायादिति शेषः शेष
एतत्वेति शाब्दो धेवै लक्षणापमस्तीति भावः एवं चाप्रयोजगवां दोऽज्ञापेने
न्यत्र शेष न्यायि चलायां वर्तयिष्ये षष्ठी भवत्येव ति बोध्यं ॥ अवेनोः प्राध
म्येण्यं प्रकस्या संभवादाह भविष्यत्यवस्यति इति ॥ ३॥ अयोः संभवादाह ॥

हो ५

४४